

Kathrine Thisted Petersen: Udviklingen af inkorporation fra gammeldansk til moderne dansk – fra umarkerede kasusformer til markeret artikelløshed og enhedstryk

Resumé

Forbindelsen mellem et tryksvagt verbum og et trykstærkt substantiv som f.eks. *„spille ’fløjte eller gå i ’skole* udgør i moderne dansk et komplekst prædikat. De to vigtigste træk der kendetegner komplekse prædikater som de ovenstående, er substantivets indeterminerede form som gør det non-referentielt, og desemantiseringen af verbet gennem den tryksvage udtale. Tilsammen medfører disse to træk af morfosyntaktisk og fonetisk art at hele forbindelsen leksikaliseres i højere eller mindre grad. Sådanne komplekse prædikater kan kategoriseres som eksempler på fænomenet noun stripping der er en syntaktisk form for inkorporation (Gerds 1998; Gallmann 1999). Mens der i den prototypiske form for inkorporation illustreret med eksemplet *ni-nica-qua* ‘I-flesh-eat’ fra det indianske sprog i Mexico nahuatl sker en morfologisk inkorporering af en substantivstamme som *nica* ‘flesh’ i et verbum som *qua* ‘eat’ (Sapir 1911: 260), inkorporeres de indeterminerede substantiver *fløjte* og *skole* syntaktisk i de tryksvage verber *spille* resp. *gå*.

Med udgangspunkt i de funktionelle forhold der kendetegner inkorporation i moderne dansk, undersøger jeg i denne afhandling inkorporationsfænomenets udvikling fra ældre middeldansk (1100-1350) gennem yngre middeldansk (1350-1525) og ældre nydansk (1525-1700) frem til moderne dansk (fra 1700). Indledningsvis præsenteres det teoretiske grundlag for afhandlingen med Jakobsons (1932) markerethedsteori som den gennemgående sprogbeskrivelsesmodel på både synkront og diakront plan. I overensstemmelse med Jakobsons (1932) begrebsdefinition fungerer det umarkerede medlem i en binær relation inkluderende ved at dække over både sit eget og det markerede medlems betydningsområde. Herudover inddrages teorien om specifikation over for under-specifikation i forbindelse med morfologiske former (Dalrymple et al. 2009) og relevante dele af grammatikaliseringsteorien (f.eks. Heine 2005). Efter en detaljeret præsentation af de formelle og funktionelle karakteristika ved inkorporation i moderne dansk gennemgås de topologiske og morfosyntaktiske forskelle mellem gammeldansk og moderne dansk. Selv om ordenes trykstyrke ikke er angivet i gammeldanske tekster, kan man på baggrund af teksternes topologi umiddelbart formode at enhedstrykket ikke har eksisteret i det daværende talte sprog. Fordi ord i slutningen af en syntaktisk frase aldrig forekommer fuldstændig tryksvage (Jacobs 1999), gør OV-strukturen i gammeldansk med verbet i slutposition tilstedeværelsen af enhedstrykket usandsynlig. Også det andet formelle træk i form af substantivets markerede artikelløshed som kendetegner inkorporation i

moderne dansk, var fraværende i ældre middeldansk. På daværende tidspunkt var indeterminerede substantiver derimod referentielt umarkerede (Jensen 2007a). Dette betyder at kun de funktionelle forhold ved inkorporation i moderne dansk kan bruges som afgrænsningskriterium for tilsvarende forbindelsestyper i gammeldansk.

Afhandlingens formål er både at beskrive udviklingen af inkorporation fra gammel-dansk til moderne dansk som et eksempel på en internt motiveret sprogforandring der blev aktua-liseret i umarkerede omgivelser for derefter at blive spredt til markerede omgivelser (Andersen 2001a, 2001b), og i den sammenhæng at forklare nogle af de hidtil uafklarede udviklinger inden for det gammeldanske kasussystem og det ældre nydanske ledstillingssystem. Ved at undersøge kasus-systemets funktion i det ældre middeldanske håndskrift B 69,4^o af 'Skånske Lov' fra omkring 1350 opstiller jeg den hypotese at et indetermineret substantiv med en underspecificerende kasusform er referentielt umarkeret og dermed inkorporeringsdygtigt, mens et substantiv med en specificerende kasusform fungerer markeret som en referentiel entitet i diskursuniverset. Eksempelvis indicerer anvendelsen af de underspecificerende kasusformer *fathær* 'far' og *mothær* 'mor' som erstatning for de regulære oblikke former *fathur* og *mothur* i sætningen *hafwæ gud fathær oc gud mothær* 'have gudfar og gudmor' at der er tale om to non-referentielle objekter i en inkorporationsforbindelse. Som Jensen (2007a) allerede har vist eksempler på, er markerethedsrelationen i yngre middel-dansk blevet omvendt således at indeterminerede substantiver er markerede som non-referentielle kategorier. I en statistisk undersøgelse af artikelbrugen i det yngre middeldanske håndskrift C 529 af 'Sjælens Trøst' fra ca. 1425 bekræfter jeg at de indeterminerede substantiver udelukkende anvendes non-referentielt, især som inkorporerede aktanter. Ved samme lejlighed anskueliggøres det at de overleverede substantiviske kasusformer i begge de to yngre middeldanske håndskrifter C 529 og A 109 anvendes så sporadisk og tilfældigt at de ikke længere kan have udøvet nogen afgørende se-mantisk eller pragmatisk funktion. Den efterfølgende statistiske analyse af ledstillingsudviklingen i ældre nydansk fra begyndelsen af 1500-tallet til begyndelsen af 1700-tallet i både formelle og ufor-melle tekster viser hvordan VO-strukturen efterhånden etableredes i skriftsproget som et udtryk for enhedstrykkets tilstedeværelse i det talte sprog. Efter det tryksvage verbums desemantisering blev inkorporationsforbindelserne på dette trin i sprogforandringsprocessen yderligere leksikalsk marke-rede. Det faktum at VO-strukturen i første omgang satte sig igennem i uformelle tekster og i inkor-porationsforbindelser og komplekse verbalformer i tekster af alle genretyper og stilarter, indicerer at enhedstrykket blev aktualiseret i det talte sprog længe før standardiseringen af den konsekvente VO-struktur i skriftsproget.

På baggrund af denne undersøgelse konkluderer jeg at hidtil uafklarede udviklinger i det danske sprogs historie inden for kasussystemet, artikelbrugen og ledstillingen kan forklares funktionelt som afgørende dele af inkorporationsforbindelsernes udvikling fra gammeldansk til moderne dansk. Processen fra en kasusbettinget gennem en artikelbettinget frem til en trykbetinget udtryksform illustrerer den prototypiske form for en internt motiveret sprogforandring som aktualiseres i umarkerede omgivelser for derefter at blive videreført til markerede omgivelser.